

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شاهرود

مدیریت تحصیلات تکمیلی

دانشکده ادبیات

گروه جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

ارزیابی نقش عوامل مؤثر در توسعه و ناپایداری مسکن روستایی (مطالعه موردی: شهرستان‌های زابل و هامون)

استاد راهنما:

دکتر صادق اصغری لقمجانی

استاد مشاور:

دکتر غریب فاضل نیا

تهیه و تدوین:

اعظم بردبار گلوی

دی ۱۳۹۳

تقدیم به

باب الحوائج، حضرت ابوالفضل العباس (ع).

پدرم، اول استادم که همواره چتر محبتش بر سرم است

بزرگواری که الفبای زندگی‌ام را از او آموختم.

مادرم، بلند تکیه‌گاهم که دامن پر مهرش یگانه پناهم است

مهربانی که عشق ورزیدن را از او آموختم.

خواهران و برادرانم، همسفران زندگی‌ام که با هم آغاز کردیم، در کنار هم آموختیم و به امید

هم به آینده چشم می‌دوزیم. قلبم لبریز از عشق به شماست و خوشبختی‌تان منتهای آرزویم.

و همه کسانی که لحظه‌ای بعد انسانی و وجدانی خود را فراموش نمی‌کنند و بر آستان گران

سنگ انسانیت سر فرود می‌آورند و انسان را با همه تفاوت‌هایش ارج می‌نهند.

سپاسگزار

سپاس بی‌کران پروردگار یکتا را که هستی‌مان بخشید و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت. اکنون که به یاری خداوند مهربان در پایان دوره تحصیلی کارشناسی ارشد این تحقیق را به علاقه‌مندان تقدیم می‌دارم، بر خود لازم می‌دانم که از همه کسانی که در طول دوره تحصیل و در مراحل پژوهش و نگارش این پایان‌نامه مرا مرهون الطاف، محبت‌ها و راهنمایی‌های بی‌شائبه‌شان قرار داده‌اند، از صمیم قلب تشکر و سپاسگزاری نمایم.

از استاد دانشمند و پرمایه‌ام جناب آقای دکتر صادق اصغری لقمجانی که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند. از استاد با کمالات و شایسته جناب آقای دکتر غریب فاضل‌نیا که زحمت مشاوره این رساله را در حالی متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی‌رسید. از استاد فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر حمید حیدری مکرر که زحمت داوری این رساله را متقبل شدند، از تمامی اساتید گروه جغرافیا، آموزگاران که برایم زندگی، بودن و انسان بودن را معنا کردند. از جناب آقای مهندس میثم بندانی، به دلیل یاری‌ها و راهنمایی‌های بی‌چشمداشت‌شان که بسیاری از سختی‌ها را برایم آسان‌تر نمودند. کمال تشکر و قدردانی را دارم، باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

از خانواده عزیزم که بی‌شک هر آنچه دارم و هستم و امدار وجود فیاض آن‌هاست و در پایان از تمامی دوستان و همکلاسی‌هایم خانم‌ها، سعیده شهرکی، لیلا ملائی، افسانه سارانی، فرزانه رجبی ستوده، معصومه کمانباز، نورجان پودینه علی‌آبادی، فاطمه کریمیان، نسیم حسینی، مریم

دهم‌رده، فرشته آذرسا، مریم نوری، اکرم خواجه گلستانه، زهره سنجرانی که در طول انجام رساله هریک به نحوی مرا یاری رساندند، سپاسگزاری می‌نمایم و از تمام کسانی که نامی از آنها در اینجا برده نشده ولی در انجام کار به من یاری رساندند، قدر دانی می‌کنم.

اعظم بردبار گلوی

چکیده

مسکن یکی از عناصر مهم در فضای روستا می باشد، که در طی سالیان متمادی بر حسب شرایط زمانی مکان در هر منطقه شکل گرفته و نشان دهنده نوع فعالیتها در ابعاد اقتصادی و نگرش اجتماعی- فرهنگی روستاییان و چگونگی تحول آن می باشد. مسکن بومی سیستان نیز که با شرایط سخت و منحصر به فرد اقلیمی، فرهنگ و سنت های اصیل منطقه کاملاً منطبق می باشد. در طی دهه های گذشته، تحت تأثیر عوامل مختلف، دچار تحول ساختاری- کارکردی گردیده است که این امر در برخی موارد موجب توسعه و در موارد دیگر با ناپایداری همراه بوده است. بر این اساس هدف پژوهش حاضر، تحلیل عوامل مؤثر در توسعه و ناپایداری مسکن روستایی در شهرستان های زابل و هامون است. بدین منظور از روش کتابخانه ای و اسنادی برای بررسی سوابق و تبیین مسئله و از روش میدانی و تکمیل پرسشنامه برای جمع آوری داده ها در سطح روستاها استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق تمامی روستاهای شهرستان های زابل و هامون و خانوارهای ساکن در آنها می باشد. جامعه نمونه روستا و خانوار براساس فرمول کوکران ۳۷ روستا و ۳۶۲ خانوار تعیین گردیده است. برای تجزیه و تحلیل داده ها، از مدل تحلیلی سلسله مراتبی (AHP) و تحلیل های آماری و فضایی استفاده گردیده است. در این راستا، نرم افزارهای Expert Choice , SPSS و ArcGIS مورد استفاده بوده است. یافته های تحقیق حاکی از آن است که ۱۶/۴ درصد از روستاهای مورد مطالعه از نظر سطح توسعه در طیف کم و ۸۳/۶ درصد در طیف متوسط و زیاد قرار دارند. این مقادیر برای سطح ناپایداری در طیف بسیار کم و کم برابر با ۸۹/۲ درصد و برای طیف متوسط ۱۰/۸ درصد برآورد گردیده است. تحلیلی های آماری تحقیق نیز مؤید آن است که بین شدت تاثیر عوامل مؤثر در توسعه و ناپایداری مسکن روستایی شهرستان های زابل و هامون تفاوتی وجود ندارد.

کلید واژه ها: مسکن روستایی، توسعه، ناپایداری، سیستان.

فصل اول: مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه	۲
۱-۲- طرح و بیان مسئله	۴
۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق	۶
۱-۴- اهداف تحقیق	۶
۱-۵- سؤال‌های تحقیق	۶
۱-۶- فرضیه‌های تحقیق	۷
۱-۷- سابقه تحقیق	۷
۱-۷-۱- مطالعات داخلی	۷
۱-۷-۲- مطالعات خارجی	۱۱
۱-۸- محدوده موضوعی، زمانی و مکانی تحقیق	۱۲
۱-۹- موانع و محدودیت‌های تحقیق	۱۳

فصل دوم: مبانی نظری

پیش درآمد	۱۶
۲-۱- تعاریف و مفاهیم	۱۶
۲-۱-۱- روستا	۱۶
۲-۱-۲- توسعه	۱۷
۲-۱-۳- توسعه پایدار	۱۸
۲-۱-۴- توسعه پایدار روستایی	۱۸
۲-۱-۵- مسکن	۱۹
۲-۱-۶- اهمیت مسکن در زندگی انسان	۲۰
۲-۱-۷- مسکن ایده‌ال	۲۱
۲-۱-۸- تفاوت خانه با مسکن	۲۲
۲-۱-۹- تفاوت مسکن با سایر نیازهای ضروری	۲۲
۲-۱-۱۰- مسکن روستایی	۲۳

۲۴	۱۱-۲-۱- تفاوت مسکن روستایی با مسکن شهری
۲۴	۱۲-۲-۱- انواع مسکن روستایی
۲۵	۱۳-۲-۱- ضرورت توجه به مسکن روستایی
۲۶	۱۴-۲-۱- ویژگی‌های مسکن روستایی
۲۷	۱۵-۲-۱- کارکردهای مسکن روستایی
۲۸	۱۶-۲-۱- ابعاد گوناگون مسکن روستایی
۳۰	۱۷-۲-۱- عوامل شکل‌گیری مسکن روستایی
۳۱	۱۸-۲-۱- الگوی معماری مساکن سنتی
۳۲	۱۹-۲-۱- مصالح به کار رفته شده در مساکن روستایی
۳۲	۲۰-۲-۱- عوامل موثر بر تقاضای مسکن
۳۳	۲۱-۲-۱- عوامل موثر بر تحول مسکن روستایی
۳۸	۲۲-۲-۱- عوامل موثر بر عرضه مسکن
۳۹	۲۳-۲-۱- مسکن پایدار
۴۱	۲۴-۲-۱- تعریف ناپایداری
۴۲	۲۵-۲-۱- اثرات ناپایداری مساکن روستایی
۴۳	۲-۲- دیدگاهها و نظریه‌ها
۴۳	۱-۲-۲- مسکن از دیدگاه اجتماعی
۴۳	۲-۲-۲- مسکن از دیدگاه روانی
۴۴	۳-۲-۲- مسکن از دیدگاه اقتصادی
۴۴	۴-۲-۲- دیدگاه اقتصاد بازاری مسکن
۴۴	۵-۲-۲- دیدگاه اقتصاد برنامه‌ریزی شده
۴۵	۶-۲-۲- دیدگاه تامین مسکن گروههای کم درآمد
۴۵	۷-۲-۲- نظریه رین واتر در رابطه با مسکن
۴۶	۸-۲-۲- نظریه کوپر
۴۶	۹-۲-۲- نظریه رایت
۴۷	۱۰-۲-۲- نظریه ابن خلدون در رابطه با مسکن

۱۱-۲-۲- نظریه ساندرز در رابطه با مسکن: ۴۷

۱۲-۲-۲- نظریه جیمز وانس (ساخت منطقه‌ای واحدهای مسکونی)..... ۴۷

۱۳-۲-۲- نظریه لوکوربوزیه ۴۷

۳-۲- جمع بندی ۴۸

فصل سوم: مواد و روش‌ها

پیش درآمد ۵۱

۱-۳- معرفی اجمالی محدوده شهرستان‌های مورد مطالعه ۵۱

۱-۱-۳- موقعیت، حدود و وسعت ۵۱

۲-۱-۳- ویژگی‌های جغرافیای طبیعی ۵۳

۱-۲-۱-۳- وضعیت اقلیمی ۵۳

۲-۱-۲-۳- درجه حرارت و بارندگی ۵۳

۳-۱-۲-۳- رطوبت نسبی ۵۴

۴-۱-۲-۳- تبخیر ۵۵

۵-۱-۲-۳- ساعت آفتابی ۵۶

۶-۱-۲-۳- باد و اثرات آن ۵۷

۲-۱-۲-۳- وضعیت منابع آب ۵۸

۱-۲-۲-۳- آب‌های سطحی ۵۸

۲-۲-۳- رودخانه‌ها ۵۸

۳-۲-۳- تالاب‌های سه‌گانه هامون: ۶۰

۴-۱-۲-۳- چاه نیمه ها ۶۰

۲-۲-۳- آبهای زیرزمینی ۶۱

۳-۱-۲-۳- خاک ۶۲

۴-۱-۲-۳- پوشش گیاهی ۶۳

۳-۱-۳- ویژگی‌های جغرافیای انسانی ۶۴

۱-۳-۱-۳- وضعیت جمعیت ۷۶

۱-۳-۱-۳-۱- تعداد و توزیع جمعیت ۷۶

۲-۱-۳-۱-۳- ترکیب جنسی جمعیت ۷۷

۳-۱-۳-۱-۳- وسعت و تراکم جمعیت ۷۹

۴-۱-۳-۱-۳- ترکیب سنی ۸۰

۵-۱-۳-۱-۳- سطح سواد ۸۲

۶-۱-۳-۱-۳- خدمات آموزشی و فرهنگی ۸۴

۷-۱-۳-۱-۳- نحوه استقرار مسکن و شکل خارجی روستاهای سیستان ۸۴

۸-۱-۳-۱-۳- فضاهای مسکن روستایی سیستان ۸۵

۹-۱-۳-۱-۳- اجزاء و عناصر سازه‌ای در مسکن بومی سیستان ۸۵

۱۰-۱-۳-۱-۳- عوامل موثر در شکل‌گیری معماری بومی سیستان ۸۵

۱۱-۱-۳-۱-۳- ویژگی‌های مسکن روستایی سیستان ۸۵

۲-۳- روش شناسی پژوهش ۸۷

۱-۲-۳- مراحل پژوهش ۸۷

۲-۲-۳- جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و تعداد نمونه ۸۸

۳-۲-۳- متغیرها و شاخص‌های تحقیق ۸۹

۴-۲-۳- روش و ابزار گردآوری داده‌ها و اطلاعات ۹۰

۳-۳- جمع‌بندی فصل ۹۲

فصل چهارم: یافته‌های تحقیق

۱-۴- پیش درآمد ۹۳

۱-۴- یافته‌های زمینه‌ای ۹۳

۱-۴-۱- ویژگی‌های عمومی پاسخگویان پرسشنامه‌های خانوار ۹۳

۲-۴-۱- سن ۹۳

۳-۴-۱- جنس ۹۴

۴-۴-۱- تحصیلات ۹۵

۵-۴-۱- فعالیت معیشتی ۹۵

۲-۴-۱- ویژگی‌های عمومی پاسخگویان پرسشنامه روستا ۹۶

۱-۲-۴- سن ۹۶

۹۷	..... جنس - ۴-۱-۲-۲
۹۷	..... تحصیلات - ۴-۱-۲-۳
۹۸	..... شغل - ۴-۱-۲-۴
۹۹	..... یافته‌های توصیفی - ۴-۲
۹۹	..... نوع مسکن - ۴-۲-۱
۱۰۰	..... نوع تغییرات مسکن - ۴-۲-۲
۱۰۰	..... قدمت واحد مسکونی - ۴-۲-۳
۱۰۱	..... نحوه تصرف واحد مسکونی - ۴-۲-۴
۱۰۲	..... جهت استقرار جغرافیایی مسکن - ۴-۲-۵
۱۰۴	..... جنس درب و پنجره - ۴-۲-۶
۱۰۴	..... تسهیلات اعطایی نهادها - ۴-۲-۷
۱۰۶	..... تأثیر فرزندان در تغییر فرم مسکن - ۴-۲-۸
۱۰۶	..... نحوه دفع فاضلاب - ۴-۲-۹
۱۰۸	..... نفوذ زه - ۴-۲-۱۰
۱۰۹	..... نفوذ گرد و غبار - ۴-۲-۱۱
۱۰۹	..... فراوانی، میانگین و انحراف معیار شاخص‌های پژوهش - ۴-۲-۱۲
۱۱۴	..... فراوانی مساکن نوساز - ۴-۲-۱۳
۱۱۷	..... ارزیابی نقش عوامل مؤثر در توسعه مسکن - ۴-۲-۱۴
۱۲۰	..... ارزیابی نقش عوامل مؤثر در ناپایداری مسکن - ۴-۲-۱۵
۱۲۳	..... ارزیابی نقش عوامل مؤثر در کیفیت واحد مسکونی - ۴-۲-۱۶
۱۲۶	..... یافته‌های تحلیلی - ۴-۳
۱۲۶	..... آزمون فرضیه‌ها - ۴-۳-۱
۱۲۶	..... آزمون فرضیه اول - ۴-۳-۲
۱۲۷	..... آزمون فرضیه دوم - ۴-۳-۳

فصل پنجم: جمع بندی نتیجه گیری و پیشنهادات

- ۱-۵- جمع بندی ۱۳۰
- ۲-۵- نتیجه گیری ۱۳۱
- ۳-۵- پیشنهادات ۱۳۵

فهرست منابع

- منابع و مأخذ ۱۳۶

- جدول (۱-۲): مفاهیم کم رنگ شده در ساخت و سازهای جدید ۳۲
- جدول (۲-۲): مصالح بکار برده شده در مسکن روستایی ۳۲
- جدول (۲-۳): ویژگی‌های مسکن پایدار ۴۲
- جدول (۳-۱): تعداد جمعیت و خانوار شهرستان هامون و زابل به تفکیک شهری و روستایی در سال ۱۳۹۰ ..... ۶۶
- جدول (۳-۲): مقایسه نسبت جنسی به تفکیک شهرستان‌های زابل و هامون ۶۷
- جدول (۳-۳): وسعت و تراکم جمعیت به تفکیک شهرستان‌های زابل و هامون در سال ۱۳۹۰ ..... ۶۷
- جدول (۳-۴): درصد گروه‌های سنی به تفکیک شهرستان‌های زابل و هامون در سال ۱۳۸۹ ..... ۶۸
- جدول (۳-۵): میزان باسوادی جمعیت شهرستان‌های زابل و هامون به تفکیک زن و مرد ۱۳۸۵ ..... ۶۹
- جدول (۳-۶): خدمات آموزشی و فرهنگی در شهرستان‌های زابل و هامون در سال ۱۳۸۹ ..... ۶۹
- جدول (۳-۷): اسامی روستاهای مورد مطالعه ۸۳
- جدول (۳-۸): شاخص‌های مورد توجه در بررسی عوامل موثر در توسعه و ناپایداری ۸۴
- جدول (۳-۹): میزان ضریب آلفای کرونباخ ۸۶
- جدول (۴-۱): توزیع سنی پاسخگویان پرسشنامه شورا و نخبگان محلی ۹۷
- جدول (۴-۲): توزیع جنسی پاسخگویان پرسشنامه شورا و نخبگان محلی ۹۷
- جدول (۴-۳): وضعیت تحصیلات مربوط به پاسخگویان پرسشنامه‌های روستا ۹۸
- جدول (۴-۴): جهت استقرار جغرافیایی مسکن ۱۵۰
- جدول (۴-۵): تأثیر تسهیلات اعطایی نهادهای گوناگون ۱۰۵
- جدول (۴-۶): میزان تأثیر سطح تحصیلات فرزندان و سرپرست خانوار ۱۰۶
- جدول (۴-۷): نحوه دفع فاضلاب واحد مسکونی ۱۰۶
- جدول (۴-۸): فراوانی، میانگین و انحراف معیار شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی موثر در توسعه و ناپایداری مسکن ۱۱۰
- جدول (۴-۹): فراوانی، میانگین و انحراف معیار شاخص‌های اقتصادی موثر در توسعه و ناپایداری مسکن ۱۱۲
- جدول (۴-۱۰): فراوانی، میانگین و انحراف معیار شاخص‌های کالبدی و نهادی موثر در توسعه و ناپایداری مسکن ۱۱۳
- جدول (۴-۱۱): فراوانی، میانگین و انحراف معیار شاخص‌های زیست محیطی موثر در توسعه و ناپایداری مسکن ۱۱۴
- جدول (۴-۱۲): فراوانی روستاهای مورد مطالعه به تفکیک درصد مسکن نوساز ۱۱۷
- جدول (۴-۱۳): فراوانی روستاهای مورد مطالعه به تفکیک سطح توسعه ۱۲۰
- جدول (۴-۱۴): فراوانی روستاهای مورد مطالعه به تفکیک سطح ناپایداری ۱۲۳

فهرست جدول‌ها

جدول (۴-۱۵): فراوانی روستاهای مورد مطالعه به تفکیک سطح کیفیت مسکن..... ۱۲۶

جدول (۴-۱۶): نتایج آزمون من ویتنی برای مقایسه عوامل موثر در توسعه مسکن..... ۱۲۷

جدول (۴-۱۷): نتایج آزمون من ویتنی برای مقایسه عوامل موثر در ناپایداری مسکن..... ۱۲۷

- شکل (۱-۱): مدل مفهومی عوامل موثر در توسعه مسکن روستایی..... ۵
- شکل (۱-۲): عوامل شکل‌گیری مسکن روستایی..... ۳۱
- شکل (۲-۲): تأثیرات تغییرات مساکن سنتی به الگوی مسکن جدید..... ۳۷
- شکل (۲-۳): مفهوم توسعه ناپایدار..... ۴۳
- شکل (۳-۱): محدوده شهرستان‌های مورد مطالعه..... ۵۳
- نمودار (۳-۱): میانگین دمای هوای ماهانه منطقه سیستان طی دوره آماری ۱۳۸۲ - ۱۳۹۲..... ۵۵
- نمودار (۳-۲): میانگین بارندگی ماهانه منطقه سیستان طی دوره آماری ۱۳۸۲ - ۱۳۹۲..... ۵۶
- شکل (۳-۳): میانگین ماهانه رطوبت منطقه سیستان طی دوره آماری ۱۳۸۲-۱۳۹۲..... ۵۷
- نمودار (۳-۴): میانگین تبخیر ماهانه منطقه سیستان طی دوره آماری ۱۳۸۲ - ۱۳۹۲..... ۵۸
- شکل (۳-۲): نمودار جهت و سرعت باد در زابل..... ۵۹
- شکل (۳-۳): درب ورودی اتاق‌ها در مسکن بومی سیستان..... ۷۲
- شکل (۳-۴): نمونه ای از بادگیر مسکن بومی سیستان..... ۷۵
- شکل (۳-۵): نمونه ای از هواکش مسکن بومی سیستان..... ۷۶
- شکل (۳-۶): نمونه ای از درپچه‌های مشبک در مسکن بومی سیستان..... ۷۷
- شکل (۳-۷): موقعیت قرارگیری مهتابی در مسکن بومی سیستان..... ۷۹
- شکل (۳-۸): نمونه ای از تنور خانه سنتی منطقه سیستان..... ۸۰
- شکل (۳-۹): وزن حاصل از مقایسه زوجی معیارهای مورد مطالعه در توسعه مسکن..... ۸۸
- شکل (۳-۱۰): وزن حاصل از مقایسه زوجی معیارهای مورد مطالعه در ناپایداری مسکن..... ۸۹
- شکل (۳-۱۱): وزن حاصل از مقایسه زوجی معیارهای مورد مطالعه در کیفیت مسکن..... ۸۹
- نمودار (۴-۱): توزیع سنی نمونه‌های آماری..... ۹۴
- نمودار (۴-۲): چگونگی شرایط جنسیت پاسخگویان..... ۹۴
- نمودار (۴-۳): وضعیت تحصیلات افراد پاسخگو:..... ۹۵
- نمودار (۴-۴): وضعیت اشتغال افراد پاسخگو..... ۹۶
- نمودار (۴-۵): وضعیت اشتغال افراد پاسخگو (شورا و دهیار)..... ۹۸
- نمودار (۴-۶): نوع مسکن..... ۹۹
- نمودار (۴-۷): نوع تغییرات..... ۱۰۰

- نمودار (۸-۴): قدمت واحد مسکونی ۱۰۱
- نمودار (۹-۴): نحوه تصرف واحد مسکونی ۱۰۲
- نمودار (۱۰-۴): جهت استقرار جغرافیایی مسکن ۱۰۳
- نمودار (۱۱-۴): جنس درب و پنجره مسکن ۱۰۳
- نمودار (۱۲-۴): تأثیر تسهیلات اعطایی نهادهای گوناگون ۱۰۵
- نمودار (۱۳-۴): نحوه دفع پسماندهای جامد خانگی واحد مسکونی ۱۰۷
- نمودار (۱۴-۴): میزان نفوذ زه در مسکن بیست سال قبل و حال حاضر ۱۰۸
- نمودار (۱۵-۴): میزان نفوذ گرد و غبار در مسکن بیست سال قبل و حال حاضر ۱۰۹
- شکل (۱-۴): پراکنش روستاهای مورد مطالعه به تفکیک درصد مسکن نوساز ۱۱۶
- شکل (۲-۴): پراکنش روستاهای مورد مطالعه به تفکیک سطح توسعه ۱۱۹
- شکل (۳-۴): پراکنش روستاهای مورد مطالعه بر حسب سطح ناپایداری ۱۲۲
- شکل (۴-۴): پراکنش روستاهای مورد مطالعه به تفکیک سطح کیفیت مسکن ۱۲۵

فصل اول

مقدمه و کلیات

1-1- مقدمه

آدمی از همان ابتدای پیدایش جوامع و مراکز زیستی برای پاسخ به نیازهای خویش سعی کرده محیط را تحت کنترل خود در آورد، یکی از اشکال مهم این تطابق در عرصه مسکن ظهور و نمود پیدا می‌کند، « به طوری که در طول دوره‌های مختلف زندگی بشر به اشکال گوناگون ظاهر شده و یکی از نمودهای تمدن بشری می‌باشد (بهرامی، ۱۳۹۰: ۹۶)» و از دیرباز به همراه خوراک و پوشاک به عنوان اصلی‌ترین و اساسی‌ترین نیاز گروه‌های انسانی مطرح بوده است (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۳۰). که بر حسب توسعه و تغییر سطح زندگی ابعاد مختلف و متنوعی پیدا کرده و مهم‌ترین عنصر کالبدی روستا و جزئی از هویت کلی روستا و در عین حال مصداق یکپارچگی کارکردی عناصر تشکیل دهنده بافت روستا می‌باشد (آمار و نائج، ۱۳۹۰: ۴۳). مسکن روستایی به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخ‌گویی به نیازهای انسانی، فعالیت‌های مردمی، عناصر تولیدی و محیط زیست، مجموعه‌ای همگن با هویت کالبدی خاص را تشکیل می‌دهد که تجلی‌کننده ارتباطات، کارکردها و نقش چند عملکردی فضاهاست. این هویت، از شیوه زیست در روستا نشأت می‌گیرد (گل محمدی، ۱۳۹۰: ۸۳). در این راستا، بشر در روند تکامل زیست خود براساس تجربیات عملی، سکونتگاه‌های خود را با توجه به عواملی همچون اقلیم، وضعیت توپوگرافی، دسترسی به منابع زیستی، امنیت، مخاطرات محیطی، امکان سازش با طبیعت، امکان بهره‌گیری و بهره‌برداری بهینه از محیط انتخاب می‌کرد و تلاش می‌نمود سکونتگاه‌هایی برخوردار از آسایش داشته باشد (صیدایی و نوروزی آورگانی، ۱۳۸۸: ۵۴). بنابراین هر گونه تغییر در شرایط طبیعی و انسانی، به طرق مختلف در مسکن تجلی می‌یابد. این امر سبب شده است تا علاوه بر تغییر شکل ظاهری مسکن، عملکرد فضاها نیز دگرگون شود، به گونه‌ای که بعضی از فضاها کارکرد جدیدی به خود گرفته و برخی کارکرد خود را از دست داده و متروک شده‌اند (سعیدی

و امینی، ۱۳۸۹: ۳۴). از این رو با توجه به اهمیت موضوع در این تحقیق کوشیده شده است نقش عوامل مؤثر در توسعه و ناپایداری مسکن روستایی (مطالعه موردی: شهرستان‌های زابل و هامون) مورد ارزیابی قرار گیرد. این پژوهش سعی دارد در قالب پنج فصل تحت عناوین ذیل به این مهم بپردازد. در فصل اول کلیات تحقیق در قالب مقدمه، تعریف مسئله تحقیق، اهمیت و ضرورت انجام تحقیق، اهداف تحقیق، سوالات و فرضیات تحقیق، سابقه تحقیق و محدوده موضوعی، زمانی و مکانی تحقیق مطرح شده است.

در فصل دوم تحقیق، ادبیات موضوع، تعاریف و دیدگاهها و نظریات قرار گرفته است. در فصل سوم ابتدا به معرفی محدوده مورد مطالعه شامل موقعیت، حدود و وسعت و توپوگرافی، زمین شناسی و ویژگی‌های اقلیمی و دیگر خصوصیات طبیعی و در ادامه، ویژگی‌های جغرافیای انسانی و ویژگی‌های اقتصادی محدوده‌های مورد مطالعه آورده شده است، همچنین بخش دوم این فصل شامل روش تحقیق می‌باشد، مواردی از جمله جامعه آماری، نحوه جمع آوری اطلاعات، شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها را در بر می‌گیرد.

فصل چهارم شامل یافته‌های تحقیق می‌باشد که در ابتدا به توصیف اطلاعات اخذ شده از طریق پرسشنامه و مصاحبه با افراد مسئول در مناطق روستایی و نهادها و ادارات مرتبط مورد بررسی قرار گرفته است. سپس به تجزیه و تحلیل یافته‌های تحلیلی پرسشنامه‌ها پرداخته شده است. بخش دوم این فصل به آزمون فرضیات تحقیق اختصاص دارد، در این بخش هر کدام از فرضیات به طور جداگانه مورد آزمون قرار گرفته است.

فصل پنجم نیز جمع بندی، نتیجه گیری و پیشنهادات را در بر می‌گیرد.

۲-۱- طرح و بیان مسئله

در سال‌های اخیر، با توجه به پیشرفت‌های روز افزون فناوری و گسترش ارتباطات در نتیجه رشد و توسعه تکنولوژی (علی الحسابی و کرانی، ۱۳۹۲: ۲۶)، توسعه امکانات و خدمات رفاهی در روستاها تغییراتی در شیوه یا سبک زندگی روستاییان پدید آمده که متناسب با آن ساختار و شکل مسکن نیز دستخوش تغییر و تحول شده است (صیدایی و قاسمیان، ۱۳۹۱: ۸۷). مسکن روستایی تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی است بعضی از این عوامل منجر به این شده است که مسکن روستایی به سمت و سوی توسعه حرکت کند. این تغییر و حرکت به سمت الگوهای جدید یا ناشی از تمایلات انسانی است و یا به واسطه وجود نهادهاست، از جمله ارائه خدمات مالی توسط سازمان‌های مردم نهاد، اتحادیه‌های اعتباری، واسطه‌های مالی غیربانکی، بانک‌های تجاری (رحمانی فضلی و کاویانی، ۱۳۸۸: ۲۹) و اجرای طرح هادی در روستاها گرچه منجر به تغییر الگوی مسکن سنتی گردیده، اما در نهایت موجب تخریب بافت‌های فرسوده در روستاها و ساخت واحدهای مسکونی مقاوم در برابر حوادث طبیعی گردیده است شایان ذکر است. مسکن روستایی در سیستان نیز از این تغییرات بی نصیب نمانده است. برخی از این تغییرات منجر به حرکت به سمت شرایط نامطلوب و در نهایت ناپایداری مسکن روستایی شده است. برای مثال شیوه بومی ساخت و ساز با توجه خاص به اقلیم منطقه درصدد استفاده بهینه از انرژی‌های طبیعی همچون، باد، انرژی خورشید، و غیره بوده است (جعفری نجف آبادی و مهدوی‌پور، ۱۳۹۱: ۵۹). که این امر در ساخت مساکن جدید منطقه رعایت نشده است. با توجه به وزش بادهای ۱۲۰ روزه و حرکت ماسه‌های روان ناشی از آن، مسکن بومی منطقه تطبیق بیشتری با شرایط اقلیمی منطقه داشته و میزان خسارات وارده ناشی از وزش بادهای ۱۲۰ روزه در مساکن بومی منطقه کمتر بوده است (فاضل‌نیا وهمکاران، ۱۳۹۰: ۳). همچنین طبق